

Inleiding

Elf september staat in het collectief geheugen gegrift van een hele generatie. Maar was het daarom ook een historische gebeurtenis? John Kenneth Galbraith schreef in zijn *Liberal Hour* in 1960 dat een historische gebeurtenis gemeten wordt aan de mate waarin de mensen hun manier van denken wijzigen. Als het denken wijzigt, dan verandert ook de geschiedenis. De Eerste Wereldoorlog drukte zo een historische stempel op het denken van de Europeanen over oorlog en vrede. De *krach* van Wall Street en de Depressie hadden een soortgelijk effect op de Verenigde Staten, aldus Galbraith. Hoort elf september 2001 in dezelfde categorie thuis?

Tussen 1989 en 1991 kwam er een einde aan de bipolaire wereldorde, gebouwd rond twee machtscentra (de Verenigde Staten en de Sovjetunie), gekenmerkt door een permanente confrontatie tussen beide (de Koude Oorlog). In wat daarop volgde, leek geen logische lijn te zitten. De jaren negentig voelden bijzonder chaotisch aan. Eerst was er een gevoel van optimisme, dat enkele later echter was omgeslagen in pessimisme. Staten vielen uit elkaar in Afrika en Europa. Burgeroorlogen eisten een hoge tol. Nieuwe politieke formaties rukten op, geïnspireerd door gewelddadig nationalisme en religieus extremisme. Maar landen zochten ook naar politieke integratie. In Europa volgde de Europese Unie de Europese Gemeenschap op – maar met de nee-stemmen in Frankrijk en Nederland in 2005 leek het Europese experiment zoniet ten einde te zijn gekomen, dan toch in acute ademnood. De Verenigde Staten boden zichzelf aan als een ‘welwillend hegemon’, die de orde in de wereld zou garanderen, maar velen zagen daarin enkel de arrogantie van de ‘enig overgebleven grootmacht’ – die echter in Irak de limieten moest erkennen van haar macht.

Ook de economische gebeurtenissen leken vol contradicties te zitten. Op de succesvolle *dotcom*-revolutie van de jaren negentig die door enthousiaste waarnemers een ‘nieuwe economie’ ging inluiden, volgde eerst een beursontnuchtering in de loop van 2000 en dan een wereldwijde economische groeivertraging in 2001, waarvan maar weinig landen gespaard bleven. De mondialisering oogstte eerst alleen lof, maar werd nadien aangeklaagd door een ‘andersmondialiseringsbeweging’ (die ten onrechte en in slecht Nederlands het etiket ‘anti-globalisatiebeweging’ kreeg opgeplakt) en verloor veel van haar glans.

Het overheersende kenmerk van de internationale politiek – wat bovendien lijkt af te stralen op de binnenlandse politiek – is vandaag onzekerheid. Die vertaalt zich in een gevoel van onveiligheid en wantrouwen. Zowel in de internationale als in de nationale politiek zijn polarisering en een Wij-tegen-Zij-discours vandaag alomtegenwoordig. In de internationale betrekkingen lijkt er zich een duurzaam patroon van onvoorspelbare wisselingen van samenwerking en confrontatie aan te dienen. In de binnenlandse politiek en dit op alle continenten lijken er zich nieuwe tegenstellingen aan te dienen tussen Wij-en-Zij, tussen moslims en niet-moslims, tussen oude en opkomende grootmachten, tegen de achtergrond van migratiestromen en terreuraanslagen.

Het internationale systeem is een anarchistische verzameling van staten, internationale organisaties en onafhankelijke spelers. Spelregels zijn nodig om het geheel te ordenen, zodat

belangen niet voortdurend met elkaar in botsing raken. Zulke spelregels zijn steeds het resultaat van specifieke machtsverhoudingen. Die creëren zekerheid, voorspelbaarheid en stabiliteit. Ze leggen discipline op, zowel binnenlands als internationaal. Als machtsverhoudingen echter radicaal wijzigen, dan zijn de spelregels niet langer aangepast. Als staten geen gemeenschappelijke regels meer respecteren, dan komt wanorde in de plaats van orde.

Maar in de wereldpolitiek gaat het niet enkel om macht. In 1939 schreef de Britse historicus Edward H. Carr in zijn magistraal overzichtswerk over het interbellum, *The Twenty Years' Crisis*, dat macht niet het enige is dat telt in de internationale politiek, want op de lange duur zal de mensheid zich steeds verzetten tegen brute macht. Een internationale orde veronderstelt ook een aanzienlijke mate van vrijwillige instemming. Die internationale orde bestaat uit twee onlosmakelijk verbonden elementen, aldus nog Carr: realiteit én utopie, macht én waarden.

De jaren na het einde van de Koude Oorlog werden aanvankelijk omschreven als de 'post-Koude Oorlog'. Het voorzetsel 'post' illustreert doorgaans dat men niet goed weet wat de essentie uitmaakt. In de jaren negentig was het inderdaad niet meteen duidelijk wat de drijvende kracht, de aandrijfmotor en de ijkpunten van de wereldpolitiek zouden zijn. Daarom kon men ook niet meteen een nieuwe naam bedenken voor wat volgde op vijftig jaar Koude Oorlog. De jaren negentig waren dan ook een transitie, een overgang van een bekende wereldorde naar een onbekende, met een reeks chaotisch aandoende trends als gevolg.

Aan die transitie komt stilaan een einde. Het was en is misschien zelfs vandaag nog niet heel duidelijk waarneembaar, maar toch kunnen vanaf 1997-1998 voor het eerst de bouwstenen gedetecteerd worden waarmee de nieuwe-wereldorde-voorlopig-zonder-naam opgebouwd zal worden. Die bouwstenen vallen vaak onder de horizon van de dagelijkse berichtgeving. De cursus 'Langetermijnontwikkelingen in de wereldpolitiek' wil deze bouwstenen helpen reconstrueren. Maar men mag daarbij nooit uit het oog verliezen dat we hier te maken hebben met onderwerpen waarover nooit absolute zekerheid en eensgezindheid kan bestaan, precies omdat ze menselijk gedrag, belangen en waarden tot onderwerp hebben.

De jaren negentig zullen in dit boek omschreven worden als een scharniermoment, een periode van ingrijpende, structurele veranderingen – meer dus dan gewoon een transitie, zoals er zovele zijn in de wereldgeschiedenis. De term waarmee wij dit scharniermoment zullen aanduiden, is '**systemische onzekerheid**'. Dat betekent dat op verschillende cruciale niveaus – het individu, de staat, de samenleving en het internationale systeem – de ijkpunten, de zekerheden, de vertrouwde contouren van onze omgeving ingrijpend en op hetzelfde moment aan diepgaande veranderingen onderhevig waren. Anders geformuleerd: de jaren negentig zijn niet alleen gekenmerkt door het einde van de bipolaire wereldorde en van de Koude Oorlog. Onder de oppervlakte van de dagelijkse berichtgeving waren daarenboven krachten aan het werk, die op hun beurt een belangrijke invloed hebben uitgeoefend op deze transitieperiode en die vandaag mede vorm aan het geven zijn van de huidige wereldorde.

Deze cursus heeft dus de bedoeling de **basisdynamiek van de internationale relaties** bloot te leggen en de processen te onderzoeken die de nieuwe wereldorde – met andere woorden, de ordening en de machtsverhoudingen van vandaag en morgen – aan het kneden zijn.

Daarvoor zullen we regelmatig te rade gaan bij de geschiedenis. We worden vandaag verpletterd onder ontelbare brokken nieuws. CNN en Internet brachten de wereld in onze huiskamer, maar daarmee ook de complexiteit van een onnoemelijk aantal lokale situaties. De

hoeveelheid beschikbare informatie verbergt dikwijls het onvermogen om al die feiten te ordenen in ons hoofd, om ze te interpreteren. Daardoor hoor je, zowel in de academische, de politieke en de journalistieke wereld, heel vaak iets als ‘nieuw’ bestempelen, dat in feite niet meer is dan een herhaling van wat ook de generaties voor ons al was overkomen. Aldous Huxley was er rotsvast van overtuigd dat uit de geschiedenis maar één les te trekken is en dat is dat er geen lessen getrokken worden uit de geschiedenis. Dat hoeft niet zo te zijn. De wereld is nog steeds ‘leesbaar’. We gaan dus de tijd nemen om even te bezinnen en te analyseren wat er in de afgelopen jaren nu echt is gebeurd – en wat de komende decennia zouden kunnen brengen.

In het eerste deel van dit boek zijn de sleutelwoorden: **systemische onzekerheid**, die een **universeel onbehagen** veroorzaakt, wat dan vervolgens het succes verklaart van politieke partijen en formaties die inspelen op een **identitaire politiek**.

In deel twee gaan we de bouwstenen en de dynamiek zoeken van de wereldorde die in opbouw is. Deze wereldorde gaan we nu een naam geven: een **multipolaire wereldorde ‘van een nieuw type’** – bij gebrek aan een betere term. Zij zal lijken op haar negentiende-eeuwse voorgangster, maar toch ook weer niet helemaal. We laten eerst de nieuwe grootmachten van de eenentwintigste eeuw de revue passeren. Hun onderlinge relaties zullen immers, net zoals bij haar voorgangster, de kern vormen van de mondiale dynamiek en breuklijnen in de komende decennia. Maar daarnaast zullen we ook aandacht besteden aan de regionale breuklijnen en conflicten, die elke dag in het nieuws komen.

Deel drie gaat, ten slotte, dieper in op een aantal thema’s, zoals het project voor een **Pax Americana**, het **terrorisme** en de transformatie van de **diplomatie**.

Een aantal belangrijke dimensies komt in de colleges niet uitgebreid aan bod. Zo zal er niet grondig worden ingegaan op een aantal transnationale ontwikkelingen op economisch, financieel, ecologisch en sociaal vlak. De nadruk zal immers hoofdzakelijk liggen op de evolutie van de mondiale machtsverhoudingen en meer in het bijzonder op de geopolitieke en machtspolitieke ontwikkelingen. Deze cursus kan daarom best gezien worden in samenhang en als complementair met die van Dr. Dries Lesage, ‘Mondialisering en Global Governance’, die zich concentreert op transnationale problemen buiten de klassieke veiligheidsdimensie, de zogenaamde ‘*soft items*’.

Het cursusmateriaal voor de colleges bestaat uit drie delen. Eerst is er dit handboek, dat het algemene raamwerk aanbiedt. Daarnaast zullen ondersteunende teksten ter beschikking worden gesteld met het oog op de ‘actualiteitslessen’ (enkele van de ondersteunende teksten zijn al opgenomen in deel drie van dit handboek). Ten slotte zal in sommige colleges gebruik gemaakt worden van *slides*, die via *Minerva* ter beschikking zullen gesteld worden. Samen vormen ze het basismateriaal voor de colleges.

Rik Coolsaet
Juli 2007